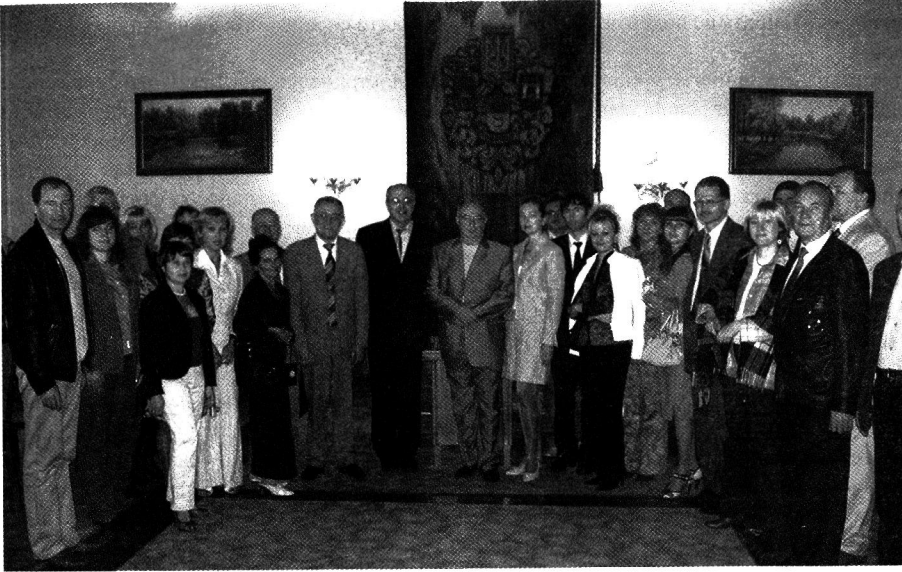

Законодавчі дефініції у праві: логіко-гносеологічні, політико-юридичні, морально-психологічні та практичні проблеми

Р. ГАВРИЛЮК

докторант Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

Учасники міжнародного “круглого столу” в Чернівецькому національному університеті ім.Юрія Федьковича

Під такою назвою відбувся 21-23 вересня 2006 р. на юридичному факультеті Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича міжнародний “круглий стіл” за участю відомих вчених-теоретиків, представників галузевих юридичних наук і практиків України, Російської Федерації та Республіки Білорусь. Міжнародний “круглий стіл” проводився з нагоди 15-річчя відродження юридичного факультету у Чернівецькому національному університеті.

Обрана для обговорення проблема належить до винятково важливих для законодавців, правокористувачів, юриспруденції в цілому та кожної з галузевих юридичних наук зокрема. Адже право загалом та одна з його провідних форм — закон — все більшою мірою стверджується як універсальний найефективніший регулятор усього невичерпного буття суспільних відносин, запорука справедливості, благополуччя та добробуту для кожної людини і суспільства в цілому. Однак таким право стає не само по собі, а завдяки вдосконаленню, як ще раз було продемонстровано на міжнародному “круглому столі”, його інструментального потенціалу, одним із елементів якого виступають законодавчі дефініції.

Вже у перших двох доповідях на міжнародному круглому столі, з якими виступили заступник начальника Нижньогородської академії МВС РФ з наукової роботи, заслужений діяч науки РФ, д.ю.н., професор, академік РАПН, РАЮН та ПАНІ *В.М.Баранов* (тема доповіді “*Законодавча дефініція як загальноправовий феномен*”) та д.ю.н., професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича *А.А.Козловський* (тема доповіді “*Філософсько-гносеологічні основи законодавчих визначень*”) були окреслені два протилежних за своїми

філософсько-гносеологічними та теоретико-методологічними підходами погляди на проблему законодавчих дефініцій у праві. Зокрема, В.М.Баранов, який виступав з вузьконормативістських позицій, резюмував, що сучасному російському та українському законодавству гостро не вистачає нормативних дефініцій, що їх ніколи не буває багато і не може бути надміру в принципі, та завершив свою доповідь закликком: “Чим більше нормативних дефініцій створить законодавець, тим краще буде правокористувачеві та суспільству в цілому”.

Навпаки, А.А.Козловський, доповідь якого була побудована з філософсько-правових позицій, у всьому заперечив В.М.Баранову та резюмував, що нормативні дефініції вихолощують право із закону, роблять закон свого роду зашморгом на шиї суб'єктів правовідносин і в кінцевому рахунку різко обмежують регулятивний потенціал права, а це є його найголовнішим призначенням. Замість однокрих, недосконалих, завжди приречених на відставання від реального життя законодавчих дефініцій А.А.Козловський закликав законодавців та правокористувачів застосовувати правові поняття як незмірно адекватніші явища відносно правової дійсності.

В подальшому переважна більшість доповідачів і промовців загалом підтримала запропонований В.М.Барановим нормативний підхід до розуміння сутності й ролі законодавчих дефініцій, шляхів і методів їх вдосконалення, проте не поділяла, як правило, його надто спрощеного, як на їхню думку, звуженого тлумачення.

Ще дві групи діалектично взаємопов'язаних між собою доктринальних аспектів вдосконалення законодавчих дефініцій були запропоновані для обговорення учасниками міжнародного “круглого столу” проректором з наукової роботи Уральської державної юридичної академії, д.ю.н., професором *М.М.Тарасовим* (тема доповіді “**Законодавчі дефініції: логіко-методологічні і доктринальні проблеми**”) та д.ю.н., професором, завідувачем кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права, деканом юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича *П.С.Пацурківським* (тема доповіді “**Парадигмальні детермінанти законодавчих дефініцій (на прикладі фінансового законодавства України і РФ)**”). Зокрема, М.М.Тарасов наголосив, що за своєю природою та практичним призначенням позитивне право як нормативне утворення покликане привносити у суспільне життя граничну визначеність, точність у поведінці, правах, обов'язках, відповідальності і в силу цього виступати як логічно несуперечлива, послідовна система дефініцій, норм, юридичних конструкцій, принципів, інститутів та галузей. Причому, підкреслив він, задається логічність законодавству саме його дефініціями у широкому розумінні цього слова. Тобто позитивне право (законодавство) — це логічна система, яка повинна відповідати вимогам формальної логіки, що у праві тотожно математичній (символічній) логіці. Саме тому, на думку доповідача, висновки, що впливають з норм права, в тім числі й законодавчих дефініцій, повинні виражатися не у вільних та невизначених судженнях, а в однозначних заключеннях — “тільки — так”, “тільки — ні”.

Більше того, резюмував М.М.Тарасов, для законодавства як своєрідного соціального явища властиві водночас “дві логіки”. Одна — формальна логіка. Інша — особлива логіка права. Вони існують одночасно і паралельно, хоча й перебувають у певному внутрішньому взаємозв'язку, кореляції. І чим досконалішим є позитивне право з формально-логічного боку, тим повніше розкривається специфічна логіка права. Більше того, продовжив доповідач, логіка права тільки і можлива тоді, коли у нормативному утворенні, насамперед законодавстві, тотально панує логіка формальна. І тому, окрім усього іншого, завершив він виступ, логіка закону, в тім числі його дефініцій, виражаючи життя цього соціального феномена, жодною мірою не може скасувати чи перекрити все те, що належить до формально-логічних характеристик права як чинної відповідно до вимог законності нормативної системи. У логіці права, на його думку, зберігається неперервність та наступність законодавчих дефініцій.

П.С.Пацурківський, погодившись з М.М.Тарасовим у тому, що логічність, будучи дійсно атрибутом права, розпочинається із нормативних дефініцій і водночас завершується ними, проте не вичерпує його субстанціональних якостей. Він загострив увагу присутніх на такому надзвичайно важливому аспекті даної проблеми, як парадигмальна зумовленість законодавчих дефініцій. В юриспруденції України, РФ, інших постсоціалістичних країн відбувається справжня наукова революція, зазначив доповідач. Насамперед і головним чином вона зачепила питання праворозуміння, включно з методологією пізнання права. На зміну однобічному марксистсько-ленінському методологічному монізму прийшов та на весь голос заявив про себе методологічний плюралізм. Природним наслідком цього стало формування нової парадигми права, що докорінно відрізняється від його попередньої парадигми.

Квінтесенцією панівної донедавна в Україні, РФ, інших постсоціалістичних країнах парадигми права в цілому та фінансового права, зокрема, підкреслив доповідач, був державоцентризм, етатизм. Субстанціональними рисами останнього було постулювання держави як єдиного творця права: абсолютизація

прав та інтересів держави та нехтування природними правами і законними інтересами всіх інших суб'єктів правовідносин; культивування та апологетика патерналізму; ототожнення права виключно з веліннями, що містяться тільки у нормативних актах держави, тощо. Саме з цих методологічних підходів сформульована більшість чинних законодавчих дефініцій в Україні, РФ та інших постсоціалістичних країнах.

Нині ж на зміну кратоцентристській, етатистській доктрині усього суспільного розвитку в наших державах конституційно затребувані людиноцентристські підходи. Дана обставина з неминучістю вимагає формулювання нових, адекватних змінених правовій дійсності законодавчих дефініцій у всіх галузях законодавства. Їх парадигмальними детермінантами є: глибокий гуманізм, соціологічний натуралізм, системний характер та інструментальна спрямованість. Законодавчі дефініції, резюмував П.С.Пацурківський, як саме живе право, сутнісні та змістовні елементи якого вони відображають, повинні бути живими, адекватно відображати сучасні аспекти законодавчого регулювання суспільних відносин.

На необхідності та актуальності осучаснення законодавчих дефініцій, шляхах та методах досягнення цього, уникнення дефінітивних крайнощів, наголошували також доповідачі професор кафедри теорії держави і права Московської державної юридичної академії, д.ю.н., заслужений діяч науки РФ *В.В.Лазарєв* (тема доповіді “**Проблеми формулювання дефініцій у законодавчому процесі Росії**”), начальник кафедри теорії права і держави Санкт-Петербурзького університету, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки РФ *Р.А.Ромашов* (тема доповіді “**Законодавча дефініція в умовах інтеграції правових систем: проблеми уніфікації**”), заступник начальника Тульської філії Московського університету МВС РФ з навчальної та наукової роботи, к.ю.н., доц. *Л.В.Смирнов* (тема доповіді “**Типові дефекти конструювання дефініцій у законодавстві РФ**”), ректор Рівненського інституту Київського університету права *В.В.Трутеня* (тема доповіді “**Головна помилка» сучасної вітчизняної юриспруденції**”). Зокрема, Р.А.Ромашов зауважив, що на законодавчі дефініції об'єктивно поширилось загальноправове явище конвергенції, яке тільки почало досліджуватись у юриспруденції постсоціалістичних країн.

Аналізу конституційних детермінант законодавчих дефініцій були присвячені доповіді завідувача кафедри теорії права Тверського державного університету, д.ю.н., професора *В.І.Крусс* (тема доповіді “**Конституційна топологія і дефінітивна трансгресія правових смислів: теорія і практика**”) та докторанта кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права Чернівецького національного університету *Р.О.Гаврилюк* (тема доповіді “**Еволюція конституційних підходів до дефініції податку: порівняльно-правовий аналіз**”). Зокрема, В.І.Крусс відзначив, що актуалізація конституційного правокористування як основної форми здійснення права не применшує цінності і можливостей традиційних форм (способів) реалізації права, галузевих правових зв'язків, відносин і процедур: юридичне життя не повинно втрачати у своєму конкретному наповненні. Однак усі правові відносини приватного і публічного характеру, у які вступають та вступатимуть суб'єкти правовідносин при досягненні відповідної системної трансформації, наголосив він, можна і потрібно розглядати як такі, що виникають з конституційних підстав й існують “паралельно” та, що особливо важливо, у принциповому співвіднесенні з конституційним правокористуванням.

На думку В.І.Крусс, пріоритет у вирішенні цього завдання належить науці конституційного права, в якій у даний час домінує правозахисний напрям досліджень, хоча в дійсності, на що звернули увагу доповідач та інші учасники міжнародного “круглого столу”, охорона прав людини не є визначальною рисою цієї галузі права. Внаслідок цього цілий комплекс обставин, пов'язаних із ситуаційними переходами від основних прав і свобод до прав суб'єктивних, абстрактно (модельно) наукою не з'ясований та належним чином у відповідному законодавстві не впорядкований, особливо на дефінітивному рівні.

У нормативних правових актах різних видів і рівнів, резюмував В.І.Крусс, має місце невиправдане змішування (нерозмежованість) таких різних за своєю природою, змістом та призначенням елементів системи права, як права і свободи людини та суб'єктивні права, що породжує труднощі для законодавця у їх нормативному розмежуванні, забезпеченні та захисті. Обґрунтовуючи необхідність трансформації правової системи і всього законодавчого масиву, доповідач припустив, що ідея конституційного правокористування повинна одержати відповідне наукове осмислення та суспільне сприйняття (рівень правосвідомості); вирішальним чином вплинути на модернізацію системи права та законодавства; сприяти докорінному оновленню законодавчих дефініцій та юридичної практики.

Р.О.Гаврилюк на основі аналізу конституцій класичних європейських держав та конституцій постсоціалістичних держав дійшла висновку, що конституційні константи оподаткування еволюціонували від м'якших, розпливчатих до жореткіших і однозначніших. Це зумовлено необхідністю забезпечення двох основоположних начал сучасної людської цивілізації — недоторканності у конституційно і законодавчо визначених межах приватної власності та належного фінансового забезпечення публічного інтересу. Особлива увага у доповіді Р.О.Гаврилюк була присвячена аналізу наявних концептуальних протиріч у

вітчизняному конституційному та законодавчому регулюванні правового режиму податкових надходжень до Державного бюджету України та найефективніших шляхів подолання наявних тут протиріч і навіть антагонізмів. Взагалі фінансово-правова проблематика, якщо говорити про галузеві зрізи обговорюваної проблеми, була представлена на цьому “круглому столі” найпотужніше, що вже стало доброю традицією для юридичного факультету Чернівецького національного університету. До речі, даний міжнародний “круглий стіл” став справжнім бенефісом юриспруденції, за одностайним визнанням його учасників, насамперед завдяки об’єднанню зусиль загальних теоретиків права, теоретиків галузевих юридичних наук та практиків.

Аналізу законодавчих дефініцій у фінансовому праві, їх особливостей та загальних рис, теоретичних і практичних проблем, тенденцій та перспектив розвитку в окремих інститутах фінансового законодавства та загалом були присвячені доповіді президента Міжнародної асоціації фінансового права, д.ю.н., професора, зав. кафедрою фінансового права Російської академії правосуддя *С.В.Запольського* (тема доповіді “**Співвідношення доктринальних визначень та законодавчих дефініцій у фінансовому праві**”), зав. кафедрою адміністративного і фінансового права Російської правової академії, д.ю.н., професора *Ю.О.Крохіної* (тема доповіді “**Формування законодавчих дефініцій у фінансовому праві на основі правових позицій Конституційного Суду РФ**”), зав. кафедрою фінансового права Уральської державної юридичної академії, д.ю.н., професора *Д.В.Віницького* (тема доповіді “**Законодавчі дефініції у фінансовому і податковому праві: принципи формування та інтерпретації**”), зав. кафедрою публічного права Саратовського державного соціально-економічного університету, д.ю.н., професора *О.Ю.Бакаєвої* (тема доповіді “**Законодавчі дефініції у митному праві: фінансово-правовий аспект**”), директора НДІ Інтелектуальної власності Академії правових наук України, д.ю.н., професора *О.П.Орлюк* (тема доповіді “**Проблеми термінології у сфері законодавчого забезпечення банківської діяльності в Україні**”), першого проректора Університету державної податкової служби України, д.ю.н., професора *Л.А.Савченко* (тема доповіді “**Законодавчі дефініції у фінансово-контрольних відносинах**”), зав. кафедрою конституційного та адміністративного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, д.ю.н., професора *Н.Ю.Прииви* (тема доповіді “**Колізії у податковому законодавстві України**”), д.ю.н., професора Українського інституту розвитку фондового ринку *А.А.Нечай* (тема доповіді “**Теоретико-методологічні проблеми законодавчого визначення публічних фінансів**”), докторанта кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права Львівського національного університету імені Івана Франка, к.ю.н., доцента *І.Б.Заверухи* (тема доповіді “**Законодавча дефініція категорії “державний борг”**”), професора кафедри цивільно-правових дисциплін і банківського права Української академії банківської справи НБУ *В.Д.Чернадчука* (тема доповіді “**Окремі питання формування законодавчих дефініцій бюджетного права**”), к.ю.н., доцента кафедри фінансового права та правового регулювання господарської діяльності Білоруського державного університету *С.К.Леценко* (тема доповіді “**Законодавчі дефініції у міжнародному податковому праві**”), к.ю.н., доцента кафедри фінансового права Воронежського державного університету *О.Г.Пауля* (тема доповіді “**Бюджетно-правові зобов’язання по формуванню доходів бюджетів (доходно-бюджетні зобов’язання): законодавче поняття та загальна характеристика**”), старшого наукового співробітника кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права Чернівецького національного університету, к.ю.н., доцента *Н.Я.Якимчук* (тема доповіді “**Теоретико-правові проблеми законодавчого закріплення поняття розпорядників бюджетних коштів**”) та ряд інших. Квінтесенцією висновків більшості доповідачів цієї групи було визнання необхідності докорінного оновлення наявного дефінітивного апарату у фінансовому праві з позицій природно-позитивної доктрини права, конституційно закріплених в Україні та РФ, формулювання конкретних форм та методів розв’язання цього завдання.

Підвищений інтерес, чимало запитань та виступів з репліками викликала доповідь відомого на пострадянському просторі фахівця із доктринальних визначень та законодавчих дефініцій у трудовому праві, завідуючої кафедрою трудового права Уральської державної юридичної академії, д.ю.н., професора *С.Ю.Головіної* (тема доповіді “**Проблеми формування дефініцій у трудовому законодавстві Росії**”). Насамперед вона наголосила на тому факті, що у трудовому праві законодавчі дефініції повинні бути в силу ряду причин особливо чіткими та зрозумілими, оскільки з їх допомогою роботодавць врегулює суспільно корисну працю, вторгається в царину особистої свободи та недоторкності індивіда. По-друге, наголосила доповідачка, з нормативними дефініціями трудового права незрівнянно більше, ніж у будь-якій іншій галузі законодавства, справу мають не тільки професійно підготовлені, а й не підготовлені відповідним чином правокористувачі. С.Ю.Головіна підкреслила, що в порівнянні з іншими елементами законодавства дефініції трудового законодавства несуть у собі більше теоретичної

енергії, оскільки в них сконцентрована інформація про відповідну правову реальність. Дефінітивний апарат трудового законодавства вона запропонувала розглядати як його невід'ємну частину, смисловою основою, найважливіший інструмент формування норм трудового права. Водночас, зазначила вона, це — засіб пізнання сутності того чи іншого правового явища, ключ до праворозуміння, інструментарій для граматичного (філологічного) і спеціально-юридичного способів тлумачення норм законодавства.

Питанням семантичного аналізу змісту законодавчих дефініцій та філологічним аспектам загалом їх вдосконалення були присвячені доповіді зав. кафедрою міжнародного права юридичного факультету Чернівецького національного університету, д.ю.н., професора *А.З.Георгіци* (тема доповіді “**Семантичний аналіз змісту слова як умова формування законодавчої дефініції: деякі теоретико-методологічні проблеми**”), директора центру РФ “Юристи за конституційні права і свободи”, адвоката, магістра права, кандидата філологічних наук *А.К.Соболевої* (тема доповіді “**Законодавча дефініція як спосіб подолання багатозначності слова у юридичному дискурсі**”) та доцента кафедри державно-правових дисциплін Нижньгородської академії МВС РФ, кандидата культурології *М.В.Баранової* (тема доповіді “**Дефініції рекламного законодавства Росії та України: порівняльний аналіз**”). Доповідачі відзначили, що для правильного і чіткого визначення своєї волі законодавець використовує не тільки загальноживану лексику, а й спеціальну галузеву термінологію, яка характеризується значно вищою мірою формальної визначеності. Вони наголосили, що мова законодавства формується не тільки в царині законодавчого органу. Все сильніший вплив на формування дефінітивного апарату законодавства у наш час справляє правова доктрина. Також не менший внесок у розвиток термінологічної основи законодавства, на їх думку, робить судова практика. Нерідко (що глибоко закономірно), резюмували доповідачі, судова практика навіть випереджає у творенні дефінітивного апарату права правову доктрину. Усі зазначені вище доповіді викликали чимало запитань та жваве обговорення.

Проте чи не найбільший інтерес у присутніх викликали доповіді представлених на міжнародному “круглому столі” правокористувачів — практиків: завідуючої відділом Апарату Ради Федерації Федеральних зборів РФ, к.ю.н. *Л.Ф.Ант* (тема доповіді “**Легальні дефініції у законодавстві РФ**”), судді Верховного Суду РФ, к.ю.н., доцента *М.О.Колоколова* (тема доповіді “**Дефінітивна функція судової влади у правовій державі**”) та голови Асоціації розвитку третейського судочинства Уралу та Поволжя, д.ю.н., професора *А.А.Арямова* (тема доповіді “**Проблеми нормативних дефініцій у третейському судочинстві**”). Зокрема, Л.Ф.Ант звернула увагу усіх учасників міжнародного “круглого столу” на діалектичну єдність юридичних понять та нормативних дефініцій сучасного світу. Вона наголосила, що з давніх часів серед юристів широко відоме правило: перед тим, як писати закони, необхідно домовитись про поняття. Тим не менше як в РФ, так і в Україні наповнення понятійного апарату окремих інститутів і галузей, на її думку, відбувається безсистемно, в угоду насамперед суто політичним інтересам. У зв'язку з цим, висловила думку Л.Ф.Ант, одним з найважливіших напрямів діяльності по вдосконаленню чинного законодавства повинна стати перетворення зібрання законодавчих дефініцій у систему дефінітивних норм, приписів, позбавлених внутрішніх протиріч, невідповідностей та адекватну нормам і принципам міжнародного права.

Квінтесенцією висновків двох інших промовців-практиків, представників суддівського корпусу можуть бути слова М.О.Колоколова: “Ми вимушені визнати: судова влада здійснює правоустановчу функцію, нехай переважно у формі прецедентів, санкціонування звичаїв, офіційного визнання та закріплення пріоритетного позитивно-правового значення природних прав і свобод людини, тим не менше судова влада дану функцію здійснює і заперечувати це досить важко. Заперечення наявності у судів правовстановлюючої функції зовсім не впливає на наявність у них відповідної правовстановлюючої практики. Дане функціонально-правове явище настільки очевидне в реальному житті, що його існування визнано фактично усіма теоретиками права. Щоправда, звичайно, із застереженнями, суть яких зводиться до того, що правовстановлення судами — це не правило, а виняток, національна специфіка. Ми ж вважаємо дещо інакше: заперечення наявності у суду правовстановлювальної функції — виняток, національна специфіка, а її наявність — аксіома”.

Не менше учасників “круглого столу” взяло участь в обговоренні прослуханих доповідей — як під час офіційних засідань, так і в наступних наукових контактах.

Доповіді й виступи учасників міжнародного “круглого столу” будуть опубліковані окремим виданням і надіслані законодавцям України та РФ, бібліотекам провідних навчальних і наукових центрів цих країн, їх центральним публічним бібліотекам.

